

NORME NEPOSREDNE PRIMENE I JAVNI POREDAK**

Sažetak

*Norme neposredne primene predstavljaju norme koje se direktno primenjuju na pravni odnos sa elementom inostranosti. To su samoograničavajuće norme, koje isključuju primenu kolizionih normi i one, unapred, definišu polje sopstvene primene. Navedene norme su jače od normi javnog poretka. Kad govorimo o primeni normi neposredne primene, govorimo, pre svega, o normama države u kojoj se rešava pravni odnos, što znači da se u njihovoj primeni polazi od *lex fori* kao kriterijuma. Međutim, postavlja se pitanje i šireg shvatanja ovih normi, odnosno njihove primene kada su sastavni deo pravnog poretka države, čije je pravo određeno kao merodavno, odnosno države koja je blisko povezana sa pravnim odnosom u pitanju. U radu se posvećuje pažnja regulisanju ovih normi u propisima Republike Srbije i pojedinih država, kao i u aktima EU. Posebno se posvećuje pažnja razlikovanju ovih normi od instituta javnog poretka.*

Ključne reči: *norme neposredne primene, javni poredak, javni interes, prinudni propisi, koliziona norma, treća država.*

1. Uopšte o normama neposredne primene

Kad primenjujemo pravila međunarodnog privatnog prava, ne primenjujemo samo pravila koja se fokusiraju na određivanje merodavnog prava već i na primenu obavezujućih ili prinudnih propisa, koji štite kako nacionalne, tako i nadnacionalne globalne interese (Zgrabljic Rotar, 2021, p. 83).

Te obavezujuće ili prinudne propise nazivamo normama neposredne primene koje predstavljaju norme unutrašnjeg pravnog poretka jedne zemlje, čija je primena, u svakom slučaju, obavezna, bez obzira na to što se na određeni pravni

* Redovni profesor i naučni savetnik, Institut za uporedno pravo Beograd, Srbija, e-mail: v.colovic@iup.rs

** Rad je nastao kao rezultat finansiranja naučnoistraživačkog rada Instituta za uporedno pravo od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS prema Ugovoru o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada NIO u 2022. godini, evidencioni broj 451-03-68/2022-14/200049.

odnos mogu primeniti i druga pravila, koja sadrže drugačija rešenja u odnosu na pomenute norme. O primeni normi neposredne primene govorimo, naročito, u uslovima postojanja elementa inostranosti u jednom pravnom odnosu, to jest kod primene merodavnog prava koje je određeno putem kolizionih normi, odnosno normi o rešavanju sukoba zakona. Međutim, kod primene ovih normi u rečenim uslovima, postaviće se pitanje primene kolizionih normi. Da li će sud ili drugi organ koji rešava dati odnos, uopšte, primeniti norme o rešavanju sukoba zakona, kad utvrdi o kojoj pravnoj kategoriji je reč, koja je deo pravnog odnosa?

Jedno od pitanja koje se mora postaviti kad govorimo o normama neposredne primene jeste da li one spadaju u javni poredak. Pokušaćemo da analiziramo odnos normi neposredne primene i javnog poretka u ovom radu. No, možemo odmah reći da norme neposredne primene moramo posmatrati šire nego javni poredak, jer o tim normama ne govorimo samo kada primenjujemo pravo domaće zemlje, zemlje u kojoj se postavlja pitanje rešenja datog pravnog odnosa, već i kada primenjujemo pravo druge zemlje, čije je pravo određeno kao merodavno, odnosno kada je dati pravni odnos povezan sa nekom trećom zemljom, preko jedne ili više činjenica koje čine taj odnos. Isto tako, veoma je bitno definisati da li će se morati primeniti i norme neposredne primene one zemlje u kojoj treba da se realizuje pravni odnos.

Vidimo iz navedenog da su norme neposredne primene drugačije od instituta javnog poretka, koje, takođe, čine supstancijalne norme domaće države, odnosno države foruma koje se moraju, u svakom slučaju, zaštititi. Kad štitimo javni poredak, ne primenjujemo merodavno pravo kao rezultat primene kolizionih normi (Rajčević, 1998, p. 85; Dika, Knežević, & Stojanović, 1991, p. 14), za razliku od primene normi neposredne primene koje se primenjuju i kad se ne odred merodavno pravo.

Norme neposredne primene možemo definisati i kao norme ekskluzivne primene. To su samoograničavajuće norme koje unapred definišu polje sopstvene primene, tako da isključuju primenu kolizionih pravila. Naime, ako norme neposredne primene regulišu određeni pravni odnos, one će se direktno primeniti na taj odnos. No, bitno je, u vezi s tim, jasno odrediti pravnu kategoriju koja predstavlja predmet pravnog odnosa.

Primenu normi neposredne primene nalazimo u različitim pravnim odnosima, pa tako i u ugovornim, kod kojih se često merodavno pravo određuje putem autonomije volje. Čak i tada, neće se primenjivati osnovna pravila ugovornih odnosa, već norme neposredne primene.

Navešćemo jedan primer, na početku, kako bi bilo jasno šta predstavlja norme neposredne primene, kad se radi o njihovoj primeni na ugovorne odnose. Naime, prodavac vina iz Francuske prodao je tuženom, koji ima sedište u

Nemačkoj, određenu količinu vina, sa obavezom isporuke u sedištu tuženog. Carinski organi su robu, odnosno vino zadržali i poslali ga na analizu, zbog sumnjivog kvaliteta. Nakon dobijenih rezultata analize, zabranjen je uvoz vina u Nemačku. Primenjen je Zakon o vinu Nemačke, po čijoj odredbi vino ne može biti predmet uvoza, zbog kvaliteta. Kupac vina, odnosno tuženi je zahtevao da mu tužilac umesto tog vina pošalje drugo, koje se može uvesti u Nemačku. Prodavac iz Francuske je to odbio i tražio da mu se isplati cena vina. S druge strane, tuženi je podneo protivtužbu zbog neispunjenja ugovora. Tužba francuskog prodavca vina je odbijena i priznat je zahtev tuženika. Revizija tužioca nije imala uspeha. U ovom slučaju, stranke nisu ugovorile primenu prava, a nisu ni prećutno pristale da se primeni neko drugo pravo. U takvoj situaciji, sud mora odrediti pravo na način lokalizacije ugovora na jednom određenom pravnom području, ako je to moguće. Ovde se ne istražuje hipotetička volja, već se ugovor prostorno veže za jednu teritoriju. Ako su ugovori istog tipa, oni moraju imati istu tačku vezivanja za jedan pravni poredak. Važenje nemačkog Zakona o vinu stranke nisu mogle isključiti. Ono se primenjuje bez obzira na bilo kakav sporazum stranaka o pravu koje će se primenjivati, kao i o izvršenju ugovora. U svakom slučaju, primena navedenog zakona ne znači da se primenjuje nemačko pravo, odnosno da su stranke dogovorile primenu tog prava (Čolović, 2010, p. 98; Heinrich, 1961, pp. 261–263).

Znači, norme neposredne primene predstavljaju metod isključenja primene uobičajenih pravila u međunarodnom privatnom pravu, kao i metod određivanja „merodavnosti pomoću specifične kolizione norme za dati pravni odnos” koji je od značaja za domaću državu, državu u kojoj se postavlja pitanje. Veoma je bitno definisati jaku vezu jednog pravnog odnosa sa pravnim poretom čije ćemo norme neposredne primene primeniti (Rajčević, 1998, p. 78). Ali ta veza ne može biti ograničena samo na države u kojima se postavlja pitanje primene ovih normi.

Kad nadležni organ rešava pravni odnos sa elementom inostranosti, on mora kvalifikovati pojmove kako bi odredio kolizionu normu i odredio merodavno pravo. No, ako, prilikom kvalifikacije, sud ili drugi organ utvrdi da je kategorija kao deo pravnog odnosa regulisana normama neposredne primene, kao i ako je značaj primene tih normi takav da se nameće njihova primena, tada možemo reći da se nalazimo u situaciji kada odstupamo od primene kolizione norme (Rajčević, 1998, pp. 74–75). U navedenom nalazimo i osnovnu razliku između normi neposredne primene i javnog poretka, koji se može zaštititi tek kada se odredi merodavno pravo.

2. Poreklo i definisanje normi neposredne primene

Norme neposredne primene imaju svoje poreklo u francuskom pravu. U francuskom Građanskom zakoniku se definiše da zakoni o redu i bezbednosti obavezuju sva lica koja su nastanjena na domaćoj teritoriji (čl. 3, st.1, Građanskog zakonika Francuske; Kitić, 2016, p. 118). Ove norme karakteriše visok stepen imperativnosti. Zakonodavac je taj koji određuje značaj ovih normi, na način da imaju prvenstvo u primeni u odnosu na kolizione norme (Kitić, 2016, p. 118). Osnovni problem kod normi neposredne primene je njihova identifikacija (Kitić, 2016, p. 119) kako bi se obezbedilo eksteritorijalno dejstvo sudskih odluka i kako bi mogle da se primene i strane norme neposredne primene (Kitić, 2016, p. 122).

Međutim, veće posvećivanje pažnje normama neposredne primene beležimo u Nemačkoj, kada se i definisala teorija *Sonderstatut*, koja se odnosila na primenu posebnih propisa. U pitanju je bio problem obveznica koje su izdate nemačkim građanima u SAD, a koje nisu mogle da proizvedu dejstva u Nemačkoj zbog strogih propisa o deviznoj kontroli iz 1931. godine. Dužnici su pred američkim sudovima tvrdili da treba uzeti u obzir norme neposredne primene Nemačke, iako nemački zakon nije bio primenljiv, odnosno nije bio određen putem kolizione norme. No, američke sudije nisu uzimale u obzir navedeno i presuđivale su isključivo po lokalnom pravu SAD, odnosno protiv nemačkih državljana. Ipak, tokom četrdesetih godina prošlog veka teorija *Sonderstaut* je razrađena i u narednim godinama je primenjivana sve češće (Wojewoda, 2000, p. 186).

U 1966. godini beležimo prvu sudsku odluku koja prihvata primenu ovih normi. Slučaj holandskog *Alnati* obeležio je novu fazu u razvoju međunarodnog privatnog prava. U ovoj odluci proklamovana je sloboda stranaka da izaberu pravo koje će se primeniti u ugovoru, ali i primenu prinudnih propisa trećih zemalja. Tako, dozvoljena je primena pojedinih odredaba domaćeg pravnog poretka, čak i van teritorije domaće zemlje (Wojewoda, 2000, p. 186). Ipak moramo imati na umu da se ne može na identičan način odrediti norma neposredne primene u različitim oblastima. Dok je kod krivičnog prava jasno da će norme u toj oblasti biti obavezne na teritoriji domaće zemlje u svakom slučaju, na primer kod pravila ugovornog prava nije takva situacija (Wojewoda, 2000, p. 189). Međutim, koliko god su pravila ugovornog prava liberalna, toliko postoje pravila čija se primena ne može izbeći i koja imaju prednost u odnosu na slobodu ugovaranja (Wojewoda, 2000, p. 189).

2.1. Definisanje normi neposredne primene

Definicije normi neposredne primene su različite. Izdvajamo sledeće: norme koje imperativno ili neposredno uređuju pravne odnose; norme koje se

primenjuju nezavisno od važećeg zakona koji uređuje odnosnu materiju; norme koje se primenjuju bez obzira na dejstvo sukoba zakona; norme koje se ne mogu izbeći izborom prava; norme kod kojih se zahteva eksplicitna primena na sve vrste pravnih odnosa, uključujući unutrašnje i odnose sa elementom inostranosti; norme koje imaju eksteritorijalnu primenu; norme koje su od presudnog značaja za odnosnu državu; norme koje služe javnim interesima; itd. (Szabados, 2020, pp. 13–14). Jednom rečju, kod svih navedenih definicija ovih normi nalazimo zajednički element, a to je da one moraju biti primenjene u svakoj situaciji koja zahteva tu primenu.

Jasnu definiciju normi neposredne primene retko nalazimo u nacionalnim zakonodavstvima. Tako Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja Republike Srbije (ZRSZ) ne reguliše eksplicitno norme neposredne primene. Njihovu primenu možemo sresti u odredbi koja reguliše zaključenje braka, kad se definiše proširena primena normi po *lex fori*, odnosno kod pravila koja se odnose na bračne smetnje (čl. 32, ZRSZ). Znači, ukoliko postoje smetnje za zaključenje braka, on se neće zaključiti. Od ovih normi se ne može odstupiti i one se primenjuju na sve brakove koji se zaključuju u Srbiji, bez obzira na postojanje ili nepostojanje elementa inostranosti i na državljanstvo lica koja zaključuju brak (Kitić, 2016, pp. 119–120).

S druge strane, Nacrt zakona o međunarodnom privatnom pravu Republike Srbije (dalje: Nacrt ZMPP) posebno definiše ove norme u članu 44 i njihovu primenu određuje na jedan širok način, regulišući da će se one primeniti na sve slučajeve, bez obzira na to koje je pravo merodavno. Takođe definiše da sud može uzeti u obzir i norme neposredne primene druge države sa kojom je dati pravni odnos blisko povezan. U vezi sa primenom ovih normi, Nacrt ZMPP-a određuje da je sud obavezan da ceni prirodu i svrhu ovih normi, kao i posledice njihove primene, odnosno propuštanja primene. Nijedna druga odredba Nacrta ZMPP-a nije posvećena normama neposredne primene. Iz navedene odredbe ne možemo videti o kakvim je normama reč i da li ih sud može primeniti u svakoj situaciji. Insistira se na bliskoj vezi, a ne pominje se primena ovih normi po kriterijumu merodavnog prava. Smatramo da je zakonodavac morao jasno da odvoji primenu normi neposredne primene koje su deo domaćeg pravnog poretka u odnosu na primenu ovih normi, kao dela pravnog poretka druge države.

Zakon o međunarodnom privatnom pravu Crne Gore reguliše institut normi neposredne primene u članu 10. Ovaj akt određuje obaveznu primenu normi koje štite javni interes Crne Gore, odnosno koje štite politički, društveni i ekonomski sistem države. Zakon takođe propisuje da se, u izuzetnim slučajevima, mogu uzeti u obzir norme neposredne primene druge države čije je pravo povezano sa pravnim odnosom koji se rešava. Interesantno je da ovaj akt određuje

da se izuzetne situacije određuju prema prirodi i svrsi normi, kao i prema posledicama njihove primene (Nikolić, 2017, p. 126).

Zakon o međunarodnom privatnom pravu Severne Makedonije takođe reguliše ove norme u članu 14. Ali, ovaj zakon određuje da će se voditi računa samo o primeni normi neposredne primene Severne Makedonije, a ne i neke druge države (Nikolić, 2017, p. 127).

Hrvatski Zakon o međunarodnom privatnom pravu definiše norme neposredne primene tako što određuje da sud može da primeni normu hrvatskog pravnog poretka, zaključenu u zaštiti hrvatskih javnih interesa, kao što su politički, ekonomski ili društveni interesi, a nezavisno od prava koje inače treba primeniti. Ova odredba je veoma slična odredbi člana 9 Uredbe Rim I, kojoj ćemo kasnije posvetiti pažnju. Osim toga, ovaj zakon predviđa i mogućnost primene normi neposredne primene treće države. Naime, ako je izvršenje obaveze delimično ili u celini u suprotnosti sa prinudnim propisima države u kojoj treba tu obavezu ispuniti, tada sud može da primeni taj propis (Zgrabljčić Rotar, 2021, p. 95). Ako pažljivo pogledamo odredbu hrvatskog zakona, možemo zaključiti da sud može, ali ne mora da primeni norme neposredne primene, bez obzira na to da li se reč o domaćem ili stranom pravnom poretku. To znači da sud diskreciono odlučuje o tome, tako da se može postaviti pitanje pravne prirode i imperativnosti ovih normi.

2.2. Norme neposredne primene u aktima EU

Primena normi neposredne primene dobija na značaju nakon usvajanja dva akta EU – Uredbe Rim I (Uredba br. 593/2008 Evropskog parlamenta i Saveta od 17. juna 2008. o pravu koje se primenjuje na ugovorne obaveze, pp. 109–119) i Uredbe Rim II (Uredba br. 864/2007 Evropskog parlamenta i Saveta od 11. jula 2007. o pravu koje se primenjuje na vanugovorne obaveze pp. 73–82).

Uredbom Rim I (čl. 9, st. 1) norme neposredne primene su definisane kao „norme od odlučujućeg značaja za očuvanje javnih interesa države, naročito ako je u pitanju njena politička, društvena i ekonomska organizacija, a koje se primenjuju u svim situacijama koje ulaze u njihovo polje primene, bez obzira na pravo koje bi bilo merodavno za ugovor, a po odredbama Uredbe Rim I”. Uredba predviđa i da svaka država članica može, pored normi neposredne primene *lex causae* i *lex fori*, da primeni i norme neposredne primene države u kojoj ugovorna obaveza treba da bude izvršena ili je već izvršena, ako ove norme smatraju izvršenje ugovora nezakonitim. Prilikom odlučivanja da li treba primeniti navedene norme uzima se u obzir priroda tih normi, odnosno posledice njihove primene (čl. 9, st. 3; Đorđević, 2010, p. 45, fn. 45). Ovo pitanje je bitno i zbog tumačenja

pomenute odredbe koja određuje da će se primeniti norme neposredne primene države ispunjenja ugovora, ako one definišu ispunjenje ugovora nezakonitim (Köhler, 2014, p. 17). Da li je u tim situacijama, kada pravo države koja je na bilo koji način vezana za određeni pravni odnos, bilo preko ispunjenja ugovora, izvršenja nekog pravnog posla i sl., a nije država čije se pravo primenjuje, odnosno nije domaća država, to jest država primene merodavnog prava, potrebno definisati posebnu kolizionu normu koja će omogućiti primenu stranih normi neposredne primene ili ne?

Kao što reguliše norme neposredne primene, Uredba Rim I (čl. 21) reguliše i pitanje javnog poretka. Ovaj akt definiše da će biti odbijena primena prava bilo koje države ako je to pravo u suprotnosti sa javnim poretkom države foruma, odnosno domaće zemlje. Uredba Rim I prihvata opšte pravilo kod definisanja javnog poretka. Ali zaštita javnog poretka koju definiše ova uredba odnosi se na oblast koju reguliše ovaj akt. Osim toga, Uredba Rim I se odnosi na zaštitu javnog poretka domaće zemlje. To ograničava ovu zaštitu na zemlju foruma, iako elementi jednog građanskopravnog odnosa sa elementom inostranosti mogu biti vezani za više zemalja.

Uredba Rim II u članu 16, kao i Uredba Rim I (čl. 9) ne precizira da li se norme odnose na zaštitu privatnih ili javnih interesa. Ni pravo EU ne poznaje formalno razliku između privatnog i javnog (Melcher, 2020, p. 40). Inače, odredba člana 9 Uredbe Rim I ne ograničava primenu prinudnih propisa prava države suda koji vodi postupak. Isto tako, ova odredba predviđa da je moguće priznati dejstvo prinudnih propisa države koja je vezana za ugovor, na bilo koji način. Odredba člana 16 Uredbe Rim II je konciznija i definiše da ničim nije ograničena primena prava države u kojoj se vodi postupak ako se radi o prinudnim propisima, bez obzira na merodavno pravo koje se primenjuje na vanugovorne odnose.

Pre usvajanja navedenih akata, nacionalna zakonodavstva su u oblasti međunarodnog privatnog prava u kontinentalnom sistemu podvrgavali privatnopravne odnose zakonu koji je određen kao merodavan, na osnovu primene kolizivne norme. Isto tako, sudovi su primenjivali i pravilo *lex fori*, kao i negativni princip kad je u pitanju poštovanje javnog poretka (Grušić, 2020, p. 92).

3. Klasifikacija normi neposredne primene

Kad govorimo o klasifikaciji normi neposredne primene, govorimo o različitim pravnim porecima u kojima su one definisane. Tako, razlikujemo norme neposredne primene domaćeg pravnog poretka, kao i one koje predstavljaju deo stranog prava. Težnja ka zaštiti domaćeg pravnog poretka vodi ka primeni normi

neposredne primene, dok s druge strane, kad govorimo o ovim normama u okviru stranog pravnog poretka, govorimo o zaštiti kako tog poretka, čije se pravo primenjuje na dati pravni odnos, tako i samog pravnog odnosa, koji mora biti rešen u skladu sa pravilima merodavnog prava (Nikolić, 2017, p. 121), kao i pravnog poretka koji je na drugi način u vezi sa pravnim odnosom koji se rešava.

Pojedini autori razlikuju međunarodno imperativne norme od unutrašnjih imperativnih normi. Po tome, međunarodno imperativne norme su norme koje definiše država svojim zakonima i koje se moraju primeniti, bez obzira na to koje je merodavno pravo za dati pravni odnos (Stojić Dabetić, 2018, p. 47). S druge strane, u ovom kontekstu, ne definišu se unutrašnje imperativne norme, koje, opet, moraju biti definisane zakonima jedne države. Dalje, međunarodno imperativne norme su norme čija se primena ne može otkloniti u jednom pravnom odnosu i one su uvek obavezne, čak i u unutrašnjem pravnom poretku, dok unutrašnje imperativne norme ne moraju uvek biti međunarodno imperativne (Stojić Dabetić, 2018, p. 48). Ovakvo mišljenje zaslužuje sledeće kritike. Prvo, termin koji se upotrebljava ne odgovara pravnoj prirodi normi o kojima je reč. Naime, norme neposredne primene jesu imperativne norme, ali njihov uži deo, tako da ne možemo upotrebljavati termin „imperativni” u ovoj situaciji. Sledeće, imperativne norme definiše država u svom unutrašnjem zakonodavstvu. Njihova primena je obavezna u svim slučajevima, a ne samo u slučaju postojanja elementa inostranosti. To znači da ne možemo norme neposredne primene razlikovati na međunarodne i unutrašnje, odnosno na one čija je primena uvek obavezna u pravnim odnosima sa elementom inostranosti, i druge, čija primena nije obavezna. Ako su norme neposredne primene definisane u unutrašnjem pravnom poretku jedne države, njihov cilj je zaštita različitih interesa od važnosti za državu. Stoga nije bitno da li je u pitanju pravni odnos sa ili bez elementa inostranosti, norme neposredne primene uvek moraju biti primenjene. U vezi s tim se i definiše osnovni cilj ovih normi, koji se odnosi na zaštitu interesa države foruma (države gde se ovo pitanje postavlja), a koje se označavaju kao „nacionalna pravila zasnovana na zaštitnom principu” (Stojić Dabetić, 2018, p. 48).

Norme neposredne primene mogu biti obavezne, zaštitne i međunarodno obavezne. Kratko ćemo ih definisati. Obavezne su one od kojih se ne može odstupiti. Kad je u pitanju građansko pravo, njih nalazimo na primer u trgovačkim zakonima i njih strane koje zaključuju ugovor moraju da poštuju. Obavezna zaštitna pravila su ona koja štite slabiju stranu u ugovoru, na primer potrošača, zaposlenog itd. Najzad, međunarodno obavezna pravila se nalaze, najpre, u međunarodnim aktima. Inače, koncept ovih pravila dugo nije bio definisan na odgovarajući način. Sad ga nalazimo u Uredbama Rim I i Rim II (Trávníčková, 2008, pp. 2–3). Moramo reći da kod međunarodno obaveznih pravila postoji problem i

u terminologiji. U svakom slučaju, ova podela se odnosi kako na predmet koji se ovim normama štiti, tako i na širinu primene.

Franceskakis, teoretičar koji je u teoriju sukoba zakona uveo prinudne norme neposredne primene, definiše neophodnost poštovanja tih normi i definiše ih kao međunarodno obavezujuće, ali samo u slučajevima kada je primena tih normi značajna za zaštitu interesa zemlje suda i kada se te norme ne mogu zameniti nijednim drugim pravilom (Stojšić Dabetić, 2018, p. 48). Termin „međunarodno obavezujuće norme” je suviše širok. Norme neposredne primene mogu štiti pravne poretke triju država – države čije je pravo merodavno za dati pravni odnos, države u kojoj se odlučuje o datom pravnom odnosu, kao i države za koju je pravni odnos vezan na druge načine, kao što su izvršenje ugovora, nalaženje stvari, mesto plaćanja itd. Time što se te norme mogu ticati prava triju država ne znači da su one međunarodno obavezujuće i međunarodno imperativne norme. One se tiču pravnog odnosa u kome je prisutan element inostranosti, kao i zaštite jednog ili najviše triju pravnih poredaka koji su u vezi s tim pravnim odnosom. S druge strane, bez obzira na to o kom pravnom poretku je reč, one su unutrašnje imperativne norme, čiji je zadatak da štite interes država.

4. Način primene normi neposredne primene

Kad primenjujemo norme neposredne primene, moramo poći od činjenice da se radi o prinudnim propisima koji se u, u svakom slučaju, moraju primeniti, bez obzira na to da li se štite privatni ili javni interesi. S druge strane, nesumnjivo je da će se, prvo, primeniti norme neposredne primene države u kojoj se postavlja pitanje rešavanja pravnog odnosa, odnosno u kojoj dolazi ili može doći do primene kolizione norme koja će dovesti do određivanja merodavnog prava. Zatim, mogu se primeniti norme neposredne primene kao *lex causae* norme, to jest kada su one deo pravnog poretka države čije je merodavno pravo određeno. No, te norme će biti moguće primeniti samo ako nisu u suprotnosti sa javnim poretkom države u kojoj će biti primenjene. Najzad, postavlja se pitanje i primene normi neposredne primene treće države, kada je pravni odnos u pitanju blisko povezan sa tom državom. Navedeno zavisi od više činilaca. Pre svega od mogućnosti da država u kojoj se postavlja pitanje predviđa takvu mogućnost. Drugo, treba dokazati blisku povezanost pravnog odnosa sa odnosnom državom. To se odnosi na relevantnost te činjenice koja se vezuje za treću državu, a koja nije ona po kojoj se određuje merodavno pravo, odnosno nije tačka vezivanja. Najzad, da li bi primena normi treće države imala značaja ako ta odluka ne bi mogla da proizvede dejstvo na teritoriji te države ili ako se uopšte ne postavlja pitanje priznanja odluke

na teritoriji treće države? No, pre svega navedenog, sud ili drugi organ koji mora da primeni ove norme mora prethodno da definiše te norme, odnosno da definiše potrebu za njihovom безусловnom primenom (Kitić, 2016, p. 119).

Moramo postaviti pitanje na koji način ćemo primeniti strane norme neposredne primene, dakle, norme koje štite državne, političke, ekonomske i druge interese strane države. Ako govorimo o primeni merodavnog prava strane države, osnov u toj primeni nalazimo u prethodnom utvrđivanju postojanja elementa inostranosti i primeni domaće kolizionne norme, koja upravo ima zadatak da odredi merodavno pravo. No, kod normi neposredne primene se radi o prinudnim propisima druge države, koje štite osnovne vrednosti te države. Da li, ovde, možemo primeniti institut *renvoi*, odnosno uzvratanja i upućivanja. Sigurni smo da ne. Razlog je što kod institute *renvoi*, primenjujući celokupno pravo druge države čije je pravo određeno kao merodavno, primenjujemo i kolizionne norme koje mogu i na drugi način rešiti ovo pitanje. Međutim, nas interesuje primena substancijalnih, materijalnih normi u okviru kojih nalazimo i norme neposredne primene. Kao i kod svakog pravnog odnosa sa elementom inostranosti, takođe se mora voditi računa o dejstvu odluke koja je donesena kao rezultat rešenja tog odnosa, a koje ona mora da proizvede na teritoriji druge države.

Da li je neophodno definisati primenu normi neposredne primene, budući da su one takve da u svakoj situaciji moraju biti primenjene? Moramo razlikovati situacije kad se ove norme regulišu u aktima koji regulišu sukob zakona, odnosno određivanje merodavnog prava, od situacije kada se radi o aktima koje regulišu oblast koja je predmet zaštite ovih normi. Norme neposredne primene možemo posmatrati kao institut međunarodnog privatnog prava koji dovodi do odstupanja od primene kolizionnih normi, odnosno merodavnog prava koje treba primeniti na dati pravni odnos i kao institut koji štiti određeni interes, a koji nalazimo u različitim propisima u kojima je zaštita tog interesa definisana (Nikolić, 2017, p. 130).

Ono od čega moramo poći kod načina primene ovih normi jeste to da se one primenjuju direktno i bez odlaganja, bez obzira na postojanje kolizionnih normi (Kitić, 2016, p. 118).

4.1. Eksteritorijalnost normi neposredne primene treće države

Ako imamo u vidu mogućnost primene normi neposredne primene jedne države na teritoriji druge, postavlja se pitanje njihove eksteritorijalnosti. Ukoliko ne bi uzeli u obzir navedeno dejstvo normi neposredne primene, onda bi se, praktično, primenjivale samo one norme koje su sastavni deo pravnog poretka države u kojoj se to pitanje i postavlja. Eksteritorijalne norme mogu da budu sve norme neposredne primene, ali njihova primena zavisi od samog organa koji

donosi odluku i koji mora da odredi te norme i mogućnost njihove primene. (Ungerer, 2021, p. 417).

Kad je u pitanju primena normi neposredne primene trećih država, postavlja se pitanje da li će sudovi uvek voditi računa o tome. To zavisi i od koncepata vezanih za određivanje statusa stranog prava u jednoj zemlji. Idealistički koncept primene ovih normi koje dolaze iz trećih država (Wojewoda, 2000, p. 208), bez obzira na to da li je u pitanju država merodavnog prava ili je na drugi način povezana sa pravnim odnosom, jasno definiše težnju da se odredi pravilna primena prava na dati pravni odnos, kako bi ta odluka imala dejstvo u drugim državama.

Primena pravila trećih država u ovoj oblasti predstavlja prilično kontroveržno pitanje. Najčešće se kao razlog primene ovih normi navodi princip *comity*.¹ No, postoje i drugi razlozi, a koji se na primer tiču specifičnih situacija, kada je određena ugovorna obaveza naknadno postala nezakonita po mestu izvršenja. Tada, naravno, sud ne bi smeo da izbegne primenu ovih normi, kako bi se zaštitile stranke (Zgrabljic Rotar, 2021, p. 89). Pravilo koje je obavezno u Francuskoj možda neće biti obavezno u Nemačkoj. Iako sama priroda određenog pravila nameće njegovu primenu kao prinudnog pravila, ipak je na sudovima odluka kako će tretirati taj propis (Zgrabljic Rotar, 2021, p. 84). Švajcarski Zakon o međunarodnom privatnom pravu jasno predviđa primenu normi neposredne primene ako to zahtevaju interesi jedne strane, a koje prema švajcarskom pravu zaslužuju zaštitu, kao i ako pravni odnos, to jest „činjenično stanje ima tesnu vezu sa tim pravom” (Varadi, Bordaš & Knežević, 2001, p. 152).

5. Javni poredak i norme neposredne primene

Norme neposredne primene nikako ne smemo izjednačavati sa institutom javnog poretka. Ne samo kada je u pitanju primena kolizionih normi i određivanje merodavnog prava, nego i kada se radi o definisanju jednog i drugog instituta. Odredbe o zaštiti javnog poretka sadrže, kako unutrašnje propise koji regulišu međunarodno privatno pravo, tako i međunarodne konvencije. Ipak, ovi akti ne određuju u pojedinostima sadržinu javnog poretka, već definisanje tih odredaba prepuštaju organima primene (Sajko, 2005, p. 253). Opravdanost pozivanja na zaštitu domaćeg javnog poretka zavisi i od činjenice da li pravni odnos u pitanju ima usku vezu sa domaćom zemljom i njenim pravom ili ne (Sajko, 2005,

¹ Institut *comity* ima svoj izvor u načelu o *comitas gentium*, kojim se ublažava primena pravila o teritorijalnosti, odnosno koje favorizuje primenu stranog prava, pre svega, zbog međunarodne učtivosti. Ovo učenje vezujemo za holandskog naučnika Hubera, koji, između ostalog, smatra da je međunarodna učtivost stalna i da je prećutno dogovorena između država; M.Gutzwiller, 1929. *Le développement historique du droit international privé, Recueil de cours*, vol. 29, no. IV, 342.

pp. 256–257). Što je ta veza labavija, to je manje opravdanja za odbijanje primene stranog prava (Sajko, 2005, p. 257).

Ako je merodavno pravo na koje nas je uputila koliziorna norma u suprotnosti sa javnim poretkom domaće zemlje, tada se to pravo neće primeniti (Collier, 2001, p. 361). Kod primene normi javnog poretka reč je o zadržavanju primene domaćeg prava. U nemačkom pravu postoji termin *Vorbehaltssklausel*, koji upravo označava zadržavanje prava (Pak, 2000, p. 341), odnosno primenu domaćeg prava. Na primer, švajcarski Savezni zakon o međunarodnom privatnom pravu u članu 17 navodi da se strano pravo neće primenjivati ako je protivno javnom poretku Švajcarske. Ali interesantno je da ovaj zakon ne definiše šta predstavlja javni poredak. S druge strane, ZRSZ (čl. 4) nepotrebno definiše javni poredak i to čini na način koji je nespojiv sa materijom i predmetom međunarodnog privatnog prava. Činjenica je da treba odrediti samo šta predstavlja posledicu suprotnosti sa javnim poretkom domaće zemlje (Varadi, Bordaš & Knežević, 2001, p. 141), a to je primena normi domaćeg, a ne merodavnog prava.

Šta bi predstavljao javni poredak? Reći da se javni poredak sastoji od normi koje štite društveno uređenje jeste tačno, ali nedovoljno primenljivo u situacijama primene normi međunarodnog privatnog prava. Javni poredak treba usko tumačiti u slučajevima sa elementom inostranosti kako se ne bi ugrozila međunarodna saradnja. Imajući u vidu definisanje javnog poretka u velikoj većini država, možemo govoriti o njegovoj relativnosti. Institut javnog poretka se ne definiše precizno, s obzirom na vrednosti koje štiti i mogućnost promena tih vrednosti (Klasiček, 2012, p. 696).

Rekli smo da norme neposredne primene štite javni interes, koji može biti različit. Da li javni poredak možemo poistovetiti sa javnim interesom? Ova dva pojma se razlikuju, iako je, kako to pojedini autori tačno definišu, javni interes podloga javnom poretku, jer je javni poredak skup najbitnijih javnih interesa, koje je neophodno štiti (Tomić, 2019, p. 35). Možemo izdvojiti tri elementa javnog interesa. Prvi se odnosi na neophodnost ostvarivanja i zaštite ljudskih sloboda i prava. Drugi na omogućavanje odvijanja društvenog života, a treći se na nesmetan i uredan rad državnih organa i javnih ustanova (Tomić, 2019, p. 36). U pojedinim zemljama, kao što je na primer Španija, samo javnopravne norme mogu biti obavezne norme, budući da doprinose zaštiti javnog interesa, za razliku od normi privatnog prava. Najčešće ove norme štite javni interes, ali one mogu obuhvatati i norme koje štite privatne interese, kao što je to u nekim državama (Szabados, 2020, p. 17).² U praksi je nekad teško razlikovati da li norma služi zaštiti samo javnih ili samo privatnih interesa, odnosno zaštiti obeju vrsta interesa (Szabados, 2020, p. 17).

² Danska, Poljska, Slovenija

Norme neposredne primene pretežno služe zaštiti javnih interesa, ali predviđaju građanskopravne posledice. Samim tim, one se mogu svrstati u građansko pravo, pa tako I kolizionopravni tretman normi neposredne primene svrstavamo u međunarodno privatno pravo (Köhler, 2014, p. 12). Da bi primenili strane norme neposredne primene, koje su prostorno vezane, postavlja se pitanje da li treba da primenimo stranu kolizionu normu ili ćemo moći da definišemo sopstvenu kolizionu normu (domaću), kako bi mogli da definišemo i kolizionopravni interes. Da bismo to uradili, potrebno je da definišemo ciljeve materijalne norme (Köhler, 2014, p. 12).

Najznačajniji zajednički element normi neposredne primene i javnog poretka je zaštitna funkcija. Ali, u ostvarivanju te funkcije postoje velike razlike. Javni poredak ima užu zaštitnu funkciju od normi neposredne primene (Klasiček, 2012, p. 704). Razlika između normi neposredne primene i javnog poretka je suptilna, jer se odnosi na činjenicu da norme neposredne primene autonomno određuju svoju primenu, dok se javni poredak ne primenjuje direktno, već se protivni odnosnom stranom pravu. Zbog toga, nije uvek lako odrediti koje će pravo ili propis biti primenjeni nakon intervencije instituta javnog poretka, koje dovodi do odbijanja primene stranog prava (Klasiček, 2012, p. 705).

Uloga pravila *lex fori* je i kod instituta javnog poretka i kod normi neposredne primene nesumnjiva. Naime, pozivanjem na *lex fori*, može doći do odbijanja primene stranog prava koje je u suprotnosti sa javnim poretkom domaće zemlje (Ročkomanović, 2012, p. 59). Slična je situacija i kada je primena normi neposredne primene u pitanju (Ročkomanović, 2012, p. 60). Praktično, bez pozivanja na pravilo *lex fori* ne bismo mogli da govorimo ni o primeni kogentnih propisa, to jest normi neposredne primene, s tim što se kod normi neposredne primene ne smemo ograničavati samo na *lex fori*. Čak i kada je u pitanju primena prinudnih, kogentnih propisa drugih država u pitanju, opet polazimo od pravila *lex fori*, imajući u vidu mesto primene tih normi, odnosno postavljanja pitanja i rešavanja odnosa.

6. Funkcija normi neposredne primene u odnosu na javni poredak

Funkcija normi neposredne primene je mnogo šira od pravila koja štite domaći javni poredak (Sajko, 2005, p. 275). Do primene instituta javnog poretka dolazi kada se utvrdi da je merodavno pravo u suprotnosti sa tim institutom, odnosno u momentu kada se primeni koliziona norma. Norme neposredne primene se primenjuju nezavisno od primene kolizionih normi (Varadi, Bordaš & Knežević, 2001, p. 146). Kod normi neposredne primene se radi o zaštiti zajedničkih interesa o kojima brigu vodi država (Varadi, Bordaš & Knežević, 2001, p. 149).

Razvoj normi neposredne primene je dostigao tačku kada ih moramo razlikovati od javnog poretka i njihova primena predstavlja daleko složeniji koncept od primene normi koje definišemo kao javni poredak (Wojewoda, 2000, p. 193). Kod javnog poretka, jedina referentna tačka od koje sud ili drugi organ mora da pođe je *lex fori*. Drugačije je kod normi neposredne primene, kako smo rekli (Wojewoda, 2000, p. 194).

Kad govorimo o zaštiti pravnog poretka jedne zemlje, odnosno o primeni normi neposredne primene ili o pozivanju na zaštitu javnog poretka, govorimo o relativizaciji primene klasične kolizionopravne metode, čime se negira osnovno načelo međunarodnog privatnog prava, koje se odnosi na primenu prava koje je u najbližoj vezi sa pravnim odnosom (Klasiček, 2006, p. 690). Merodavno pravo strane države se neće primeniti ako bi dejstvo te primene dovelo do narušavanja neke od osnovnih vrednosti domaćeg pravnog poretka (Klasiček, 2006, p. 695). No, ako je jedan pravni pojam nepoznat u domaćem pravu, to ne znači da je on i suprotan javnom poretku, pa samim tim i merodavno pravo druge zemlje. (Čolović, 2018, p. 20). Da bi odredili taj pojam, potrebno je da izvršimo kvalifikaciju kolizione norme, odnosno pravne kategorije (Čolović, 2018, p. 21).

Najzad, moramo reći da javni poredak ima dvostruku funkciju: pozitivnu, kada imamo nametnutu primenu domaćeg prava, prava države u kojoj se postavlja pitanje, i negativnu, kada se isključuje primena merodavnog stranog prava kada bi primena tog prava bila nespojiva sa osnovnim vrednostima domaćeg prava (Sajko, 2005, p. 259). Domaći organi vode računa samo o zaštiti domaćeg javnog poretka (Sajko, 2005, p. 263). Kao što smo zaključili, mogu se primenjivati norme neposredne primene i drugih država.

7. Zaključak

Norme neposredne primene moramo primeniti u svakoj situaciji kada je u pitanju zaštita interesa države foruma, bilo da su oni privatni ili javni. One se primenjuju bez obzira na primenu kolizione norme, što znači da će sud ili drugi organ morati da ih primeni čim utvrdi pravnu kategoriju koja je predmet pravnog odnosa u pitanju. Pitanje primene normi neposredne primene drugih država zavisi od odnosa države foruma prema primeni tih normi. Budući da je reč o primeni prinudnih propisa, treba voditi računa o dejstvu tih normi na teritoriji države foruma, odnosno domaće države. S druge strane, mora se voditi računa i o dejstvu odluke kojom se rešava dati pravni odnos. U svakom slučaju, od izuzetne je važnosti jasno regulisanje normi neposredne primene, imajući u vidu upravo činjenicu primene ovih normi kada dolaze iz trećih država.

Ne smemo na isti način posmatrati norme neposredne primene i javni poredak. No, pitanje zaštite javnog poretka se može postaviti kada se odredi merodavno pravo strane države. Znači, bez primene kolizione norme ne možemo govoriti o eventualnoj zaštiti javnog poretka. Ipak, ono što vezuje norme neposredne primene i javni poredak odnosi se na sledeće. Oba instituta, u širem smislu, predstavljaju imperativne propise. Osim toga, oba instituta vezuje i primena pravila *lex fori*, ali kada su u pitanju norme neposredne primene, samo u situaciji kada se radi o primeni domaćih normi ove vrste.

Sigurno je da zakon koji reguliše međunarodno privatno pravo mora da definiše primenu normi neposredne primene, naročito ako se radi o primeni prava treće države, bez obzira na to po kom kriterijumu dolazi do te primene (merodavno pravo ili bliska veza), ali je isto tako bitno da zakonodavstva u drugim oblastima definišu koje su to norme, kako bi ih sud ili drugi organ lakše identifikovao i primenio.

Literatura

- Collier, J. G. 2001. *Conflict of Laws*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Čolović, V. 2010. *Međunarodno privatno pravo*, Banja Luka: Panevropski univerzitet „Apeiron”.
- Čolović, V. 2018. Kvalifikacija kolizione norme. *Strani pravni život*, 62(3), pp. 5–24.
- Dika, M., Knežević G., Stojanović S. 1991. *Komentar Zakona o međunarodnom privatnom i procesnom pravu*, Beograd: Nomos.
- Đorđević, S. 2010. Merodavno pravo za ugovore o osiguranju u međunarodnom privatnom pravu EU. *Revija za pravo osiguranja*, 1, pp.40–51
- Grušić, U. 2020. Some Recent Developments Regarding the Treatment of Overriding Mandatory Rules of Third Countries. *ELTE Law Journal*, 1, pp. 89–112.
- Heinrich, D. 1961. Hipotetična volja stranaka, *Juristenzeitung*, 8, pp. 261–263.
- Kitić, D. 2016. *Međunarodno privatno pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union.
- Klasiček, D. 2006. Autonomija u međunarodnom privatnom pravu – novije tendencije. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 56(2–3), pp. 687–715.
- Köhler, A. 2014. Uzimanje u obzir stranih normi neposredne primene u evropskom međunarodnom ugovornom pravu. *Nova pravna revija*, časopis za domaće, njemačko i evropsko pravo, 1, pp. 9–19.
- Melcher, M. 2020. Substantive EU Regulations as Overriding Mandatory Rules? *ELTE Law Journal*, 1, pp. 37–50.

- Nikolić, A. 2017. Problematika regulisanja normi neposredne primene – stanje i perspective. *Pravo i privreda*, 1–3, pp. 118–137.
- Pak, M. 2000. *Međunarodno privatno pravo*, Beograd: Nomos.
- Rajčević, T. 1998. Zakoni obavezne primene i javni poredak u međunarodnom privatnom pravu. *Strani pravni život*, 3, pp. 71–102.
- Ročkomanović, M. 2012. Nadležnost *lex fori* u međunarodnom privatnom pravu Srbije *de lege lata i de lege ferenda*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 59, pp. 51–63.
- Sajko, K. 2005. *Međunarodno privatno pravo*, Zagreb: Narodne novine.
- Stojić Dabetić, J. 2018. Prinudne norme neposredne primene u međunarodnom privatnom pravu. *PRAVO – teorija i praksa*, 4–6, pp. 45–60.
- Szabados, T. 2020. Overriding Mandatory Provisions in the Autonomous Private International Law of the EU Member States – General Report. *ELTE Law Journal*, 1, pp. 9–35.
- Tomić, Z. 2019. Javni poredak: pojam i struktura, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, god. LXVII, 2, pp. 34–48.
- Ungerer, J. 2021. Explicit legislative characterisation of overriding mandatory provisions in EU Directives: Seeking for but struggling to achieve legal certainty. *Journal of Private International Law*, 17(3), pp. 399–420.
- Varadi, T., Bordaš, B., Knežević, G. 2001. *Međunarodno privatno pravo*, Novi Sad: Forum.
- Wojewoda, M. 2000. Mandatory Rules in Private International Law, *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 7(2), pp. 183–213.
- Zgrabljic Rotar, D. 2021. Overriding Mandatory Provisions in Croatian private International Law. *Pravni vjesnik*, 37(3–4), pp. 81–100.
- Pravni izvori
- Nacrt zakona o međunarodnom privatnom pravu, konačna verzija, sajt Ministarstva pravde Republike Srbije. Dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/obavestenje/6274/konacna>.
- Švajcarski Savezni zakon o međunarodnom privatnom pravu 1987 (Switzerland's Federal Code on Private International Law, english translation). Dostupno na: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1988/1776_1776_1776/en
- Uredba (EU) Evropskog parlamenta i Saveta o merodavnom pravu za ugovorne obaveze (Rim I) br. 593 od 17. juna 2008, *Službeni list Evropskih zajednica* L 177, 4. 7. 2008. (Regulation (EC) No. 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations (Rome I). *Official Journal of the European Communities* L 177, 4. 7. 2008, pp.6–16.

- Uredba (EU) br. 864/2007 Evropskog parlamenta i Saveta od 11. jula 2007. o pravu koje se primenjuje na vanugovorne obaveze (Rim II), *Službeni list Evropske unije* L 199, Regulation (EC) No. 864/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II), pp.73–82.
- Zakon o međunarodnom privatnom pravu Crne Gore, *Službeni list CG*, br. 1/2014, 6/2014 – ispr., 11/2014 – ispr., 14/2014 i 47/2015 – dr. zakon.
- Zakon o međunarodnom privatnom pravu Republike Hrvatske. *Narodne novine*, br. 101/2017.
- Zakon o međunarodnom privatnom pravu Severne Makedonije (Закон за меѓународно приватно право), *Služben vesnik na RSM*, br. 32/2020.
- Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja Republike Srbije, *Službeni list SFRJ*, br. 43/1982 i 72/1982 – ispr., *Službeni list SRJ*, br. 46/1996 i *Službeni glasnik RS*, br. 46/2006 – dr. zakon.

Internet izvori

- Trávníčková, S. 2008. Limitation of choice of law – mandatory and internationally mandatory rules, In *Dny práva – Days of law*, Brno: Masarykova univerzita, pp. 788–798. Dostupno na: <https://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/mezinaro/travnickova.pdf>.

Vladimir Ž. Čolović

Full-time Professor, Principal Research Fellow, Institute of Comparative Law, Belgrade, Serbia

e-mail: v.colovic@iup.rs

OVERRIDING MANDATORY RULES AND PUBLIC POLICY

Summary

Overriding mandatory rules represent norms that are directly applied to the legal relationship with the foreign element. These are self-limiting norms, which exclude the application of collision rules, and they, in advance, define the field of their own application. These norms have a stronger legal force than the norms of public order. When we talk about the application of the overriding mandatory rules, we are talking, first of all, about the norms of the state in which the legal relationship is resolved, which means that in their application the *lex fori* is the starting point. However, there is also the question of a broader understanding of these norms, that is, of their application when they are an integral part of the legal order of the state, whose law is determined as applicable, that is, of the state that is closely connecting to the legal relationship in question. Considering the possibility of applying these norms, which are an integral part of the legal order of another state, the question of their extraterritoriality arises. The paper pays attention to the regulation of these norms in the regulations of the Republic of Serbia and some states, as well as in EU acts. Those acts are Regulation Rome I, which regulates the applicable law to contractual obligations, and Regulation Rome II which regulates the applicable law to non-contractual obligations. Particular attention is paid to distinguishing these norms from the institute of public policy. In this regard, the paper defines the difference between public policy and public interest. The main problem in regulating of the overriding mandatory rules is related to the fact that they are not determined in advance and that their application depends on the court or other authority that makes the decision.

Keywords: overriding mandatory rules, public policy, public interest, compulsory rules, collision rule, third country.

Primljeno: 8. 9. 2022.

Prihvaćeno: 25. 10. 2022.